

نقش آموزش کوهنوردان و گردشگران در تقویت و توسعه اکوتوریسم کوهستان (مطالعه موردی کوه دماوند)

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۵/۱۸ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۷/۲۷

محسن رنجبر

دانشیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری dr.mranjbar@gmail.com

فاطمه موحدیان

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی f_movahedian@iust.ac.ir
(مسئول مکاتبات)

زهره السادات احمدی زاده

دانشجوی دکتری ژئومرفولوژی دانشگاه حکیم سبزواری zahrah4455@yahoo.com

چکیده

هدف پژوهش: پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سوال است که آیا آموزش کوهنوردان و گردشگران منجر به حفاظت از محیط زیست، تقویت جوامع محلی، توریسم پایدار و توسعه اکوتوریسم می‌شود؟ و همچنین کاهش معضلات زیست محیطی را به دنبال دارد؟ اکوتوریسم کوهستان موجب ارتقاء و تشویق رفتار توریسمی مسئولیت پذیرانه، حفظ و بقای مکانهای طبیعی، حیات وحش و اکوسیستمها، شناخت فرهنگ محلی و شیوه های زندگی سنتی و در نهایت طرح ریزی اشکال پایدار و مناسب زندگی برای مردم و افرادی که در نواحی و جوامع دور دست زندگی می‌کنند، خواهد شد.

روش پژوهش: تحقیق حاضر به شیوه توصیفی انجام شد و دیدگاه افراد مورد ارزیابی قرار گرفت در این پژوهش، کوهستان دماوند به عنوان مورد مطالعه انتخاب شده با توجه به اینکه دماوند به عنوان بلندترین قله خاورمیانه، با داشتن ۲۰ گونه گیاهی «اندیمیک» انبار ذخیره تنوع زیستی محسوب می‌شود همچنین تنها یک اثر طبیعی نیست از جنبه‌های دیگر نظیر زمین شناسی نیز بسیار با اهمیت است. و قابلیت ثبت جهانی را نیز دارا است. و بایستی مشکلاتی که در راه ثبت جهانی آن وجود دارد بر طرف گردد. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته می‌باشد به منظور اندازه‌گیری قابلیت اعتماد، از روش آلفای کرونباخ و با استفاده از نرم‌افزار spss انجام گردیده است.

نتیجه گیری: با بررسی شاخص آموزش مشخص شد که مولفه آموزش عامل تقویت اکوتوریسم کوهستان می‌باشد یعنی هر چه میزان این مولفه بالاتر باشد میزان تقویت و رشد اکوتوریسم کوهستان دماوند نیز بالاتر می‌باشد. آموزش از دو فاکتور آموزش رسمی و غیر رسمی نشأت گرفته است. در پایان تحقیق راهکارهایی همانند تلاش برای طراحی و ثبت پارک ملی دماوند، تدوین طرح جامع برای گردشگری کوهستان با استفاده از تجربیات کوهنوردان و جوامع محلی، آموزش راهنمایان کوهستان و الگوبرداری از دوره‌های مشابه در کشورهای موفق در امر راهنمایان، تاسیس شرکت توسط مردم محلی برای رونق گردشگری و ارائه خدمات و تسهیلات به گردشگران و طراحی شناسنامه و نقشه جامع برای کوهستان دماوند ارائه گردید که امید است با عمل به آنها تقویت و رشد اکوتوریسم کوهستان دماوند را شاهد باشیم.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، اکوتوریسم کوهستان، آموزش، کوه دماوند

مقدمه

آموزش به عنوان یکی از شاخصهای موثر بر تقویت و توسعه اکوتوریسم کوهستان دماوند می‌باشد.

بیان مساله

کوه دماوند یکی از مقصدهای گردشگری است که از نظر طبیعت گردی هر ساله طیف وسیعی از گردشگران کوهستان را به خود جذب می‌کند و درآمد نسبتاً مناسبی را برای جوامع محلی به ارمغان می‌آورد. بدیهی است برای تقویت گردشگری پایدار این کوه و جلوگیری از تخریب آن مطالعات وسیعی در این حوزه لازم است. با توجه به اینکه ساختار اقتصادی ایران بعد از اکتشاف و بهره برداری از منابع نفتی به شدت متکی به صادرات نفت و درآمد ارزی حاصل از آن بوده است. و تلاشهای صورت گرفته برای خروج از این وضعیت و اتخاذ سیاستهای اقتصادی غیر نفتی نتیجه چندانی نداشته است. اینک برای ایجاد توسعه‌ای همه جانبه و پایدار و همچنین جایگزینی منابع جدید کسب درآمد به جای منابع نفتی کشور، نیازمند استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌ها هستیم. (ابراهیم زاده و آقاسی زاده ۱۳۸۸:۱۱۰) این در حالی است که ایران یکی از دیدنی‌ترین کشورهای جهان است. به طوری که کشور ما جز ده کشور اول جهان از لحاظ جاذبه‌های (فرهنگی و تمدنی) گردشگری و جز پنج کشور اول جهان از نظر تنوع (محیط طبیعی) گردشگری و جزء سه کشور اول جهان از نظر صنایع دستی است (حسینی، و همکاران، ۱۳۹۰:۱۲۰) شناسایی قابلیت‌های طبیعی و برنامه ریزی برای مقصدهای گردشگری بر اساس حفاظت محیطی می‌تواند به مثابه عنصری اساسی در تقویت و رشد و توسعه صنعت گردشگری پایدار، موثر باشد دستیابی به سطح قابل قبولی از فرایند تقویت گردشگری پایدار در تمامی مکانها، لازمه بهره گیری از گزینه‌های گوناگون و متنوع است و اکوتوریسم کوهستان یکی از آنهاست دولت‌ها در کشورهایی که کوهستانها بخش اعظم سرزمینشان را به لحاظ زیستی و فرهنگی تشکیل داده است، اکوتوریسم را به عنوان راه حل مشکلات ناشی از توسعه نیافتگی، حاشیه ای بودن و فقر می‌دانند. سال ۲۰۰۲ سال کوه و کوهستان و سال اکوتوریسم نامیده شد. این توجه مضاعف اهمیت جوامع کوهستانی را افزایش داده است. این جوامع، جوامعی هستند که اکوتوریسم را به عنوان نیرو محرکه بالقوه برای توسعه پایدار کوهستان قرار داده و در نظر گرفته اند. (رمضانزاده لسبویی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵) با توجه به این اهمیت و

از مهمترین راههای ایجاد و تقویت رفتار زیست محیطی مسؤولانه (اکوتوریسم) آموزش و ایجاد آگاهی است بنابراین بر مبنای این تعریف می‌توان گفت که در اکوتوریسم تاکید بر این است که باید سعی کرد این انگیزه در گردشگر ایجاد شود که با مراقبت از طبیعت و همچنین احترام به فرهنگ‌های سنتی به حفظ محیط زیست کمک نماید. اکوتوریسم تأثیرات منفی بر محیط‌های فرهنگی و حتی اجتماعی و فرهنگی را کم می‌کند. با هدف حفاظت از منابع جوامع مختلف، منفعت اقتصادی مناسبی برای جامعه‌ی میزبان و کلیه‌ی نهادهای متولی گردشگری ایجاد می‌کند. عملاً می‌توان با تشکیل گروه‌های محلی و متخصص، گردشگری بر پایه اکوتوریسم را ساماندهی کرد که خود، باعث ایجاد مشاغل مختلفی بر پایه افراد بومی می‌شود در عین حال درک بالایی را برای میزبان و بازدید کننده، ایجاد می‌کند. در این بین، آنچه بیش از هر چیز دیگر در تعاریف اکوتوریسم از اهمیت برخوردار است عنوان «مسؤولیت پذیری» است که به واسطه‌ی آن گردشگر نسبت به محیطی که بازدید می‌کند باید نوعی حس مسؤولیت جهت حفظ و نگهداری آن محیط در خود ایجاد نماید. بنابراین، یک گردشگر بر مبنای اکوتوریسم بر محیط و حتی فرهنگ مناطقی که بازدید می‌کند تأثیر مثبت می‌گذارد. حال با درک این مطلب در تعریفی جامع‌تر از اکوتوریسم می‌توان گفت اکوتوریسم: «توریسمی است که بر مبنای طبیعت می‌باشد که آن شامل آموزش و درک محیط طبیعی و باعث تأمین پایداری اکولوژیکی می‌شود.» (امیری، ۱۳۹۲: ۲۲)

در حال حاضر گردشگری یکی از بزرگترین و متنوع‌ترین صنایع در دنیا است و رشد سریع آن، تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی فراوانی را به دنبال داشته است و به همین دلیل نیز به یک حوزه مهم مطالعاتی بین پژوهشگران مبدل شده است (تقوی و همکاران، ۱۳۸۸) ایجاد اشتغال، توسعه پایدار، ارز آوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به صلح جهانی، کمک به سرمایه گذاری در میراث فرهنگی و غیره از جمله مزایای اصلی این صنعت بوده است (Bergmann, 2011) یکی از راهکارهای اصلی برای توزیع عادلانه امکانات بین مناطق مختلف با مناطق کوهستانی تقویت اکوتوریسم کوهستان در این مناطق است که از مولفه‌های اصلی توسعه و محرومیت زدایی در کشورهای در حال توسعه و کوهستانی است هدف اصلی این تحقیق بررسی نقش

برگزار کردند. این کارگاه سندی را به عنوان میثاق بلگراد تدوین کرد که اهداف اصولی آن کمک به دولت، نهادهای ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، برای وارد کردن آموزش محیط زیست در نظام آموزشهای رسمی و غیر رسمی به منظور ترویج و گسترش الگوهای نوین رفتاری و مسئولیت اخلاقی در سطوح جمعی در حفاظت و ارتقاء محیط زیست بود. در سال ۱۹۷۷، کنوانسیون بین‌المللی آموزش محیط زیست با حضور ۶۶ کشور در تفلیس گرجستان برگزار شد، بیانیه تفلیس بر این نکته تأکید داشت که آموزش محیط زیست باید مردم را در همه مقاطع سنی و در همه سطوح به صورت رسمی و غیر رسمی پوشش دهد. در سال ۱۹۸۷ یونسکو و یونپ کنگره بین‌المللی محیط زیست و آموزش را در مسکو برگزار کردند. در این کنوانسیون رابطه بین انسان و محیط زیست در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی و زیبا شناختی مورد تأکید قرار گرفت. در سال ۱۹۹۲ کنوانسیون جهانی محیط زیست و توسعه در ریودوژانیروی برزیل برگزار شد. با تدوین دستور کار ۲۱ بر ضرورت ایجاد و تداوم یک نهضت آموزشی با هدف تغییر رفتار و اصلاح بینش عمومی نسبت به محیط زیست، در حکم مقدمه عمل برای دستیابی به توسعه پایدار تأکید داشت (صالحی و همکاران ۱۳۸۸: ۹۵ و ۹۶)

(budak, 2005) بیان می‌کند که افزایش مشکلات و بحرانهای زیست محیطی در جهان از یک طرف و درک پیامدهای بلندمدت موضوعات زیست محیطی در زندگی انسانها از سوی دیگر، باعث شده تا طی نیم قرن گذشته اهمیت بحث در مورد محیط زیست و مسایل زیست محیطی افزایش یابد در نتیجه توجه به مسائل و مشکلات زیست محیطی و پی بردن به عواقب نامطلوب آن، انسانها به دنبال یافتن راه حل برای مسایل و مشکلات زیست محیطی برآمدند یکی از راهکارهای اجتناب از آسیب رساندن به محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن، تغییر رفتار انسانها به سمت و سوی ابعاد طبیعت‌گرایانه است در این راستا، آگاهی از مسایل و موضوعات زیست محیطی، معمولاً به عنوان پیش‌نیازی برای تدوین زیست محیطی و نهایتاً رفتارهای حفاظت زیست محسوب می‌شود.

Hungerford and Volk (۱۹۹۰) بیان می‌کنند دانش زیست محیطی به عنوان توانایی فرد در درک و ارزیابی اثر جامعه روی اکوسیستم تعریف شده است. گامبروو سویتزکی (۱۹۹۶) خاطر نشان می‌کنند که دانش زیست

مشکلات ساختاری اکوتوریسم کوهستان در کوههای کشور این پژوهش در صدد است با بررسی تاثیر شاخص آموزش به عنوان یکی از عوامل موثر در تقویت و توسعه اکوتوریسم کوهستان راهکارهایی را برای ارتقای اکوتوریسم کوهستان دماوند ارائه نماید.

اصلاح روند بحران محیط زیست به اعتقاد عموم صاحب نظران محیط زیست در گرو اصلاح آموزه‌های انسان و تغییر در نگرش، بینش و دانش انسان نسبت به سرنوشت خود و محیط پیرامونش است. بسیاری از طرفداران حفظ محیط زیست از جمله تومه در سراسر جهان، قرن بیستم را به دلیل روند مداوم آلودگی محیط زیست در این دوره، قرن غم انگیز نام نهاده اند متأسفانه در بسیاری از نقاط جهان، توسعه اقتصادی به نابودی محیط زیست منجر شده است. زیرا توسعه اقتصادی در بیشتر موارد از توسعه فرهنگی پیشی گرفته و این امر سبب شده تا محیط زیست (هوا، آب و خاک و...) هزینه زیادی بپردازد. اما آنچه این بحران را تشدید می‌کند بی‌سوادی زیست محیطی است. بی‌سوادی زیست محیطی در یک جامعه پیامدهای بیشماری دارد. این پیامدها آنقدر بارز هستند که دولتها و رهبران اجتماع را نیز متوجه این موقعیت خطرناک ساخته اند. در توصیه‌های اتحادیه جهانی محافظت از طبیعت و منابع طبیعی سوئدمندی و فوریت تعلیم مسائل مربوط به محیط زیست در کلیه سطوح خاطر نشان شده است. همچنین برنامه محیط زیست سازمان ملل افزایش تحقیقات و مبادله اطلاعات مربوط به آموزش محیط زیست سازمان ملل را در زمره اهداف فعالیت‌های خود قرار داده است (صالحی عمران، آقا محمدی، ۱۳۸۸: ۹۵)

پیشینه مطالعاتی نقش آموزش در تقویت اکوتوریسم:

از منظر تاریخ آموزش محیط زیست کنوانسیون سازمان ملل متحد با عنوان " محیط زیست انسانی و توسعه " که در سالهای ۱۹۷۲ در استکهلم سوئد تشکیل شد، نخستین تلاش جمعی بود که مسائل و بحرانهای زیست محیطی را به چالش کشید و نگرانی گسترده جهان را با شرکت ۱۱۳ کشور متبلور کرد. و بر نقش آموزش و آگاه کردن مردم و شناساندن مسائل زیست محیطی به آنان تأکید نمود. در سال ۱۹۷۵، برنامه بین‌المللی آموزش محیط زیست را یونپ و یونسکو بنیان نهادند. این نهاد نخستین کارگاه بین‌المللی آموزش محیط زیست را در سال ۱۹۷۵، در بلگراد یوگسلاوی

چه امروزه بسیاری از مردم خود را طرفدار محیط زیست می‌دانند، اما بر اساس نگرشهای مثبت خودرفتارهای مثبت در جهت حفظ محیط زیست انجام نمی‌دهند. نوردلاند و گارویل (۲۰۰۲) اظهار می‌کنند دلیل احتمالی این امر این است که فرد در موقعیتی قرار می‌گیرد که میان منافع شخصی کوتاه مدت و منافع جمعی بلند مدت تعارض پیش می‌آید. به هر حال همانطور که بارو (۱۳۸۰) توضیح می‌دهد هنوز ناآگاهی قابل ملاحظه‌ای در زمینه ارتباط میان فعالیتهای انسان و محیط زیست وجود دارد. دلیل این امر این ممکن است نادرستی و ناکافی بودن اطلاعات، داشتن نگرشهای نادرست به محیط زیست، عدم مسئولیت در قبال محیط زیست و بسیاری عوامل دیگر باشد در آستانه هزاره سوم میلادی دغدغه اصلی سازمانهای بین المللی و اندیشمندان، پیشگیری از بروز معضلات محیط زیست و روند فزاینده آن است. انسان در حکم عامل تاثیر گذار و قربانی این بحران به شمار می‌رود. در توصیه‌های اتحادیه جهانی محافظت از طبیعت و منابع طبیعی سودمندی و فوریت تعلیم مسائل مربوط به محیط زیست در کلیه سطوح خاطر نشان شده است. همچنین برنامه محیط زیست سازمان ملل افزایش تحقیقات و مبادله اطلاعات مربوط به آموزش محیط زیست سازمان ملل را در زمره اهداف فعالیتهای خود قرار داده است (صالحی عمران، آقا محمدی، ۱۳۸۸: ۹۵)

از نظر مفهومی، رفتارهای زیست محیطی، مجموعه‌ای از کنشهای افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات، و آمادگیهای خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می‌شود (خوش فکر و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲) افراد هر اجتماعی بر حسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی و فرهنگی برخورد متفاوتی نسبت به محیط زیست دارند این برخوردها و رفتارها ممکن است کاملاً منفی و مخالف محیط زیست و یا بر عکس کاملاً مثبت و موافق محیط زیست باشد. قسمتی از نوسانات رفتار افراد نسبت به محیط اجتماعی (و از جمله محیط زیست) به سرمایه اجتماعی آنان مربوط می‌شود سرمایه اجتماعی از نظر اجتماعی با ایجاد همبستگی اجتماعی، از نظر فرهنگی با ایجاد تعهد اخلاقی، از نظر اقتصادی با کاهش هزینه‌ها و از نظر سیاسی با ترویج شکلی جدید از سیاستگذاری با مشارکت مردم در جهت ارتقای رفاه اجتماعی موثر باشد (عقیلی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۱)

محیطی، خودرادر قالب درک مسایل زیست محیطی و منشاء، مسایل و پیامدهای آن نشان می‌دهد. از نظر برخی از صاحب نظران، مثل گانگ (۱۹۹۷) دانش زیست محیطی با رفتار زیست محیطی ارتباط دارد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸)

کایزر و همکارانش (۱۹۹۹) دانش زیست محیطی را اطلاعات فرد در باره معضلات محیطی، عوامل موثر بر گسترش این معضلات و اطلاعات در باره آنچه فرد می‌تواند برای بهبود این وضعیت انجام دهد، تعریف می‌کنند (فاضلی، و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۱-۱۴۰)

لارسن (۱۹۹۵) معتقد است که آگاهی از مسایل زیست محیطی باعث افزایش ارتباط بین سلامت فردی و حفاظت زیست خواهد شد بنابراین، دانش را می‌توان به عنوان عاملی در نظر گرفت که به افراد، برای ایجاد یک درک و حساسیت نسبت به مسائل زیست محیطی مرتبط با آن کمک می‌کند پالمر (۲۰۰۳) بیان می‌کند از آنجا که گسترش آگاهی نیازمند آموزش می‌باشد، امروزه، به موازات افزایش فعالیتهای انسانی و تأثیرات آنها، نیاز به آموزش گسترده و همه جانبه افراد در ازای مسئولیتی که برابر محیط زیست دارند نیز محسوس تر شده است (صالحی، قائمی اصل، ۱۳۹۲: ۶۸)

فریج (۲۰۰۴) می‌گوید از جمله متغیرهای مهم برای پیش بینی رفتار انسان، دانش فرد درباره مسایل زیست محیطی است. دانش به منزله یک ضرورت برای انجام موفقیت آمیز فعالیتهای قلمداد می‌شود. در واقع دانش به مثابه ابزاری جهت چیره شدن بر موانع روان شناختی نظیر ناآگاهی یا اطلاعات غلط به کار گرفته می‌شود اگر چه دانش همیشه تاثیر مستقیم بر رفتار ندارد اما مکانیسمهای دیگری را تقویت می‌کند که تغییر رفتار را تسهیل می‌کند.

مطالعات متعددی به بررسی تاثیر دانش بر رفتار پرداخته اند. در اغلب این مطالعات فقدان دانش را به عنوان سد اساسی برای رفتارهای مثبت محیطی ذکر کرده اند نتایج مطالعات قزب اقلو و اکویت (۲۰۰۲) نشان داد سطح آموزش و دانش بیشترین تاثیر را بر رفتارهای محیطی دارد (فردوسی، و همکاران ۱۳۸۶: ۱۶۳-۱۶۲)

دانش و آگاهی در زمینه ماهیت بحرانهای زیست محیطی، تاثیرات پیامدهای نابودی پیشرونده محیط، تاثیر انسان در بروز و گسترش این معضلات ضروری به نظر می‌رسد. لذا همواره لزوم آموزش زیست محیطی در کنفرانسهای بین المللی به منزله یکی از اهداف زیست محیطی مورد تاکید بوده است (حیدری، ۱۳۷۸: ۱۳) اگر

شامل آموزش و درک محیط طبیعی و باعث تامین پایداری اکولوژیکی می‌شود.» (امیری، ۱۳۹۲: ۲۲)

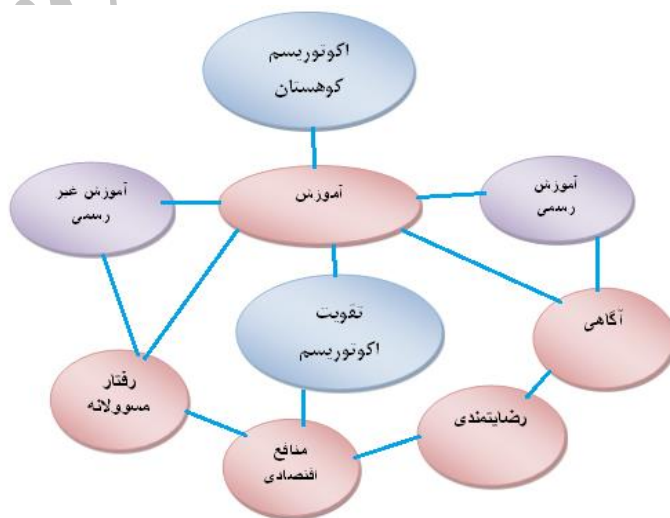
اهمیت توجه به رفتار زیست محیطی

توجه به رفتار زیست محیطی از آن جهت مهم است که ریشه اصلی نابسامانی موجود در حفاظت از منابع طبیعی به چگونگی درک و باور انسان نسبت به محیط زیست بر می‌گردد. اکثر رفتارهای ما به وسیله اندیشه هایمان هدایت می‌شود و آنچه را که مردم در مورد زیست بومها انجام می‌دهند وابسته به آن چیزی است که درباره محیط طبیعی پیرامون می‌اندیشند (سروستانی، ۱۳۸۷: ۴۰)

به نظر هاسگین (۱۹۹۱) آموزش زیست محیطی تدبیریاست که بر بسط دانش علمی و راه‌حل‌های مدیریتی و فنی برای مشکلات زیست محیطی تأکید دارد. آموزش در تمامی مراحل زندگی انسان‌ها حائز اهمیت می‌باشد (صالحی، قائمی‌اصل ۱۳۹۲: ۶۸)

مقوله فرهنگ و تاثیر آن بر محیط زیست یکی از ابعاد توسعه پایدار و گام اولیه در جهت نیل به این هدف، ایجاد تغییر در رفتار محیط زیست است و لازمه تغییر در رفتار، تغییر نگرش زیست محیطی بوده لذا ارائه آموزشهای لازم جهت تغییر رفتار و ایجاد فرهنگ محیط زیست ضرورت می‌یابد با این توضیح اهمیت و گستردگی ابعاد آموزشهای زیست محیطی به عنوان عامل مولد و موتور محرک تغییر رفتار مشخص می‌شود. (نصیری پور، ۱۳۹۱: ۳۲)

از مهمترین راههای ایجاد و تقویت رفتار زیست محیطی مسؤولانه (اکوتوریسم) آموزش و ایجاد آگاهی است بنابراین بر مبنای این تعریف می‌توان گفت که در اکوتوریسم تاکید بر این است که باید سعی کرد این انگیزه در گردشگر ایجاد شود که با مراقبت از طبیعت و همچنین احترام به فرهنگ‌های سنتی به حفظ محیط زیست کمک نماید. اکوتوریسم تاثیرات منفی بر محیط‌های فرهنگی و حتی اجتماعی و فرهنگی را کم می‌کند. با هدف حفاظت از منابع جوامع مختلف، منفعت اقتصادی مناسبی برای جامعه‌ی میزبان و کلیه‌ی نهادهای متولی گردشگری ایجاد می‌کند. عملاً می‌توان با تشکیل گروه‌های محلی و متخصص، گردشگری بر پایه اکوتوریسم را ساماندهی کرد که خود، باعث ایجاد مشاغل مختلفی بر پایه افراد بومی می‌شود در عین حال درک بالایی را برای میزبان و بازدید کننده، ایجاد می‌کند. در این بین، آنچه بیش از هر چیز دیگر در تعاریف اکوتوریسم از اهمیت برخوردار است عنوان «مسئولیت پذیری» است که به واسطه‌ی آن گردشگر نسبت به محیطی که بازدید می‌کند باید نوعی حس مسؤولیت جهت حفظ و نگهداری آن محیط در خود ایجاد نماید. بنابراین، یک گردشگر بر مبنای اکوتوریسم بر محیط و حتی فرهنگ مناطقی که بازدید می‌کند تاثیر مثبت می‌گذارد. حال با درک این مطلب در تعریفی جامع‌تر از اکوتوریسم می‌توان گفت اکوتوریسم: «توریسمی است که بر مبنای طبیعت می‌باشد که آن

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش میدانی

بعد از مطالعات کتابخانه ای، با تمرکز بر روی محدوده مورد مطالعه، جهت جمع آوری اطلاعات میدانی از ابزارهای مشاهده، مصاحبه (با رئیس فدراسیون کوهنوردی کل کشور، و پیشکسوتان کوهنوردی) تکمیل پرسشنامه استفاده شده است، همچنین جهت انجام پژوهش میدانی از یک پرسشنامه و همچنین سوالات باز از کوهنوردان و مسئولین محلی استفاده شده است. ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق پرسشنامه محقق ساخته و بر اساس چارچوب تئوریک ترکیبی ساخته خواهد شد. این پرسشنامه دارای دو فرضیه اصلی است و برای اثبات فرضیه‌ها از فرضیه‌های فرعی و شاخصهایی که برای هر فرضیه مشخص می‌شود استفاده شده است. روش تحقیق از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها نیز توصیفی است تحقیقات توصیفی شامل تحقیقات پیمایشی، همبستگی و موردی و... می‌باشد که این پژوهش از نوع پیمایشی است در اغلب تحقیقات علوم انسانی از روش توصیفی استفاده می‌شود تحقیقات توصیفی شامل مجموعه‌ای از روشهایی است که هدف آنها توصیف کردن مورد بررسی می‌باشد با اجرای این تحقیقات می‌توان شرایط موجود را بیشتر شناخت با توجه به هدف پژوهش کهنبررسی نقش آموزش کوهنوردان در تقویت اکوتوریسم کوهستان می‌باشد این فرضیه با استفاده از دوفرضیه فرعی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

متغیرهای جمعیتی در این تحقیق جنسیت، سن، وضعیت تاهل، سطح تحصیلات، شغل، درآمد، محل سکونت، سابقه کوهنوردی، دفعات حضور پاسخگویان در قله دماوند و نام بلندترین قله‌های صعود کرده می‌باشد

بیشترین فراوانی از نظر سنی مربوط به گروه سنی ۲۹-۳۹ سال با درصد ۴۰/۴ بوده است از نظر جنسیت بیشترین فراوانی را مردان با ۸۰/۱ به خود اختصاص داده اند بیشترین فراوانی را از نظر وضعیت تاهل پاسخ دهندگان متأهل با ۶۶ درصد به خود اختصاص داده اند از نظر سطح تحصیلات بیشترین فراوانی به مقطع کارشناسی با ۴۰/۶ درصد تعلق گرفته است. از نظر وضعیت شغلی بیشترین فراوانی را پاسخگویان شغل آزاد با ۵۳/۱ درصد داشته اند. از نظر سطح درآمد بیشترین فراوانی را با ۵۸/۸ درصد پاسخ دهندگانی با درآمد بیش از یک میلیون چهارصد هزار تومان داشته اند بیشترین فراوانی از نظر محل سکونت متعلق به پاسخ گویان شهرستان با ۶۳/۴ درصد می‌باشد. بیشترین فراوانی از

کنونی اکوتوریسم کوه دماوند و نیز شناسایی شاخصهای موثر بر تقویت اکوتوریسم آن می‌باشد ابتدا شاخصهای موثر در تقویت اکوتوریسم کوهستان با استفاده از ادبیات تحقیق و پژوهش‌های صورت گرفته و مبانی نظری موجود در خصوص موضوع پژوهش، شناسایی می‌شوند و بعد از تایید روایی این شاخصها، وضعیت هر یک از شاخصهای استخراج شده از دیدگاه و نظر گردشگرانی که به کوه دماوند می‌آیند مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری این مطالعه را کلیه کوهنوردان ایران در بر می‌گیرد که حجم آن نامحدود است

روش نمونه گیری: روش نمونه گیری در این تحقیق، روش تصادفی ساده است. جامعه آماری این پژوهش تمامی کوهنوردان ایران می‌باشد. نمونه آماری، کوهنوردان قله دماوند می‌باشد که به شکل تصادفی انتخاب شده است و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۱۵۰ بدست آمده است. تعداد ۱۵۰ پرسشنامه و به روش تصادفی ساده، پرسشنامه‌ها بین کوهنوردان حاضر در این کوه توزیع خواهد شد

در این پژوهش، مهمترین ابزار تحلیل داده‌ها، نرم افزار SPSS خواهد بود که برای انجام آزمونهای فرض استفاده می‌گردد و در راستای تعیین حجم نمونه و سایر برآوردهای همبستگی نیز کاربرد زیادی خواهد داشت.

شیوه گردآوری اطلاعات: داده‌های تحقیق حاضر به دوروش ۱- مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی ۲- مطالعات میدانی گردآوری شده است.

روش اسنادی و کتابخانه ای

درروش مطالعات این طرح، بیشترین تمرکز درمراحل ابتدایی بر روی مطالعات کتابخانه‌ای معطوف شده در این بخش از منابع موجود از جمله کتاب، مقالات، اسناد و اطلاعات و مدارک لازم گردآوری و طبقه بندی شد. در این مرحله سعی بر این است که اطلاعات جمع آوری شده توسط طیف وسیعی از مباحث نظری در مورد موضوع مورد بحث و جایگاه آن را در بر گیرد. روش کتابخانه‌ای عمدتاً به منظور مطالعه ادبیات موضوع و بررسی سابقه تحقیق و آشنایی با عوامل موثر بر تقویت اکوتوریسم کوهستان استفاده خواهد شد

گردیده است. ضریب همبستگی این دو متغیر ۰،۶۶۰، سطح متوسط و سطح معناداری ۰،۰۰۰ میباشد، سطح معناداری کمتر از ۰،۰۱ میباشد و فرض وجود رابطه در این فرضیه در سطح ۹۹ درصد تایید می‌گردد. بنابراین، بین آموزش غیر رسمی و تقویت اکوتوریسم کوهستان رابطه معنادار وجود دارد. بنابراین فرض صفر یا H_0 رد و فرض تحقیق H_1 تائید می‌شود. بنابراین افزایش آموزشهای غیر رسمی گردشگری منجر به تقویت اکوتوریسم می‌گردد.

در مجموع می‌توان گفت که از بین شاخصهای آموزش حداکثر رابطه را آموزشهای غیر رسمی گردشگری با ضریب همبستگی ۰،۶۶۰ با تقویت اکوتوریسم داشته و علت آن داشتن ضریب همبستگی بالاتر می‌باشد. و در اولویت دوم آموزشهای رسمی با ضریب ۰،۶۲۶، با تقویت اکوتوریسم ارتباط داشته است.

پس از تایید روایی و پایایی پرسشنامه تحقیق، دریافتیم که آموزش از دیدگاه گردشگران بر تقویت اکوتوریسم کوهستان دماوند دارای تاثیرگذاری معنادار است. بعلاوه در این تحقیق به بررسی رابطه همبستگی بین متغیر مستقل و متغیر وابسته پرداخته شد. در اینجا باید متذکر شد که متغیر مستقل آموزش کوهنوردان (با شاخصهای: آموزش رسمی و غیر رسمی) می‌باشد و متغیر وابسته: تقویت اکوتوریسم کوهستان (با شاخصهای: آگاهی، منافع اقتصادی، مسولیت پذیری، رضایتمندی) می‌باشد. در این بخش این فرضیه مورد سنجش و بررسی قرار داده شد که برای اثبات آن با بررسی دو فرضیه فرعی به اثبات رسید بین فرضیه‌ها رابطه معناداری وجود دارد.

نتیجه گیری

طبق نتایج آماری به دست آمده مشاهده گردید که آموزش به عنوان یکی از مقوله‌هایی است که با تقویت اکوتوریسم رابطه معناداری دارند یعنی هر چه میزان این مولفه بالاتر باشد میزان تقویت و رشد اکوتوریسم کوهستان دماوند نیز بالاتر می‌باشد. کوهستان دماوند به عنوان انبار ذخیره تنوع زیستی قابلیت ثبت جهانی را دارا است. در تقسیم بندی عام تنوع زیستی کوهستان حساس محسوب می‌شود. سیمای کوهستان شکننده و آسیب پذیر است. مقاومت پوشش گیاهی در مقابل عوامل خارجی از جمله تفرج کم بوده و از توان خود بازسازی و احیاء کمتر برخوردار می‌باشد. امر حساسیت در ارتباط با پایداری خاک نیز صادق است. از طرفی

نظر سابقه کوهنوردی بین ۱ تا ۵ سال با ۳۵ درصد می‌باشد. بیشترین فراوانی از نظر تعداد دفعات حضور پاسخ دهندگان در کوه دماوند بین ۲ تا ۵ بار با ۳۳/۳ می‌باشد. و بیشترین فراوانی از نظر بلندترین قله‌هایی که پاسخگویان تاکنون صعود کرده اند با ۳۹/۳ درصد متعلق به قله دماوند می‌باشد.

فرضیه پژوهش

بین آموزش کوهنوردان و تقویت اکوتوریسم کوهستان دماوند رابطه معنادار وجود دارد.

برای تایید یا رد موقتی فرضیه فوق با توجه به سطح سنجش، متغیرها فاصله‌ای هستند و ضریب همبستگی پیرسون به عنوان آزمون آماری انتخاب گردیده است. ضریب همبستگی این دو متغیر ۰،۶۴۳، در سطح متوسط و سطح معناداری ۰،۰۰۰، میباشد، سطح معناداری کمتر از ۰،۰۱ می‌باشد و فرض وجود رابطه در این فرضیه در سطح ۹۹ درصد تایید می‌گردد. بنابراین، بین آموزش و تقویت اکوتوریسم کوهستان رابطه معنادار وجود دارد بنابراین فرض صفر یا H_0 رد و فرض تحقیق H_1 تائید می‌شود. لذا افزایش آموزشهای کوهنوردان منجر به تقویت اکوتوریسم می‌گردد.

آموزش خود به دو شاخص: ۱- آموزش رسمی و ۲- آموزش غیر رسمی تقسیم می‌شود که در زیر به بررسی این شاخصهای می‌پردازیم.

- بین آموزش رسمی و تقویت اکوتوریسم کوهستان رابطه معنادار وجود دارد.

برای تایید یا رد موقتی فرضیات فوق با توجه به سطح سنجش متغیرها فاصله‌ای هستند ضریب همبستگی پیرسون به عنوان آزمون آماری انتخاب گردیده است. ضریب همبستگی این دو متغیر ۰،۶۲۶، در سطح متوسط و سطح معناداری ۰،۰۰۰، میباشد، سطح معناداری کمتر از ۰،۰۱، میباشد و فرض وجود رابطه در این فرضیه در سطح ۹۹ درصد تایید می‌گردد. بنابراین، بین آموزش رسمی و تقویت اکوتوریسم کوهستان رابطه معنادار وجود دارد. بنابراین فرض صفر یا H_0 رد و فرض تحقیق H_1 تائید می‌شود. بنابراین افزایش آموزشهای رسمی گردشگری منجر به تقویت اکوتوریسم می‌گردد.

بین آموزش غیر رسمی و تقویت اکوتوریسم کوهستان رابطه معنادار وجود دارد.

برای تایید یا رد موقتی فرضیه فوق ضریب همبستگی پیرسون به عنوان آزمون آماری انتخاب

حضور گونه‌های نادر و اندمیک اعم از گیاهی یا جانوری، با دامنه پراکنش بسیار محدود از ویژگی‌های تنوع زیستی کوهستان دماوند است. از طرفی نقش کوهستان دماوند در زنجیره تنظیم اقلیم ایران حائز اهمیت بوده و تخریب آن به مرور بر آب و هوای و اقلیم تاثیرگذار است. همچنین کوهستان دماوند فرهنگ و سنت و گروه‌های قومی منحصر بفرد را در خود دارد دانش بومی کوه نیشنان دماوند از غنائی خاصی بر خوردار است. از نگهداری بذر گرفته تا هنرهای دستی و بومی از آن جمله اند بنابراین حفظ مجموعه ارزش‌های یاد شده اعمال مدیریت حفاظتی را طلب می‌کند.

در نتیجه می‌توان گفت یکی از مولفه‌های مهم که به عنوان عامل موثر در تقویت اکوتوریسم کوهستان دماوند مطرح است بحث آموزش می‌باشد. مقوله فرهنگ و تاثیر آن بر محیط زیست یکی از ابعاد توسعه پایدار و گام اولیه در جهت نیل به این هدف، ایجاد تغییر در رفتار محیط زیست است و لازمه تغییر در رفتار، تغییر نگرش زیست محیطی بوده لذا ارائه آموزش‌های لازم جهت تغییر رفتار و ایجاد فرهنگ محیط زیست ضرورت می‌یابد با این توضیح اهمیت و گستردگی ابعاد آموزش‌های زیست محیطی به عنوان عامل مولد و موتور محرک تغییر رفتار مشخص می‌شود. (وهاب زاده، ۱۳۷۶:۳)

در پژوهش صورت گرفته به این نتیجه رسیدیم که از عوامل مهم تقویت اکوتوریسم کوهستان و از مهمترین راه‌های ایجاد و تقویت رفتار زیست محیطی مسؤولانه (اکوتوریسم) آموزش و ایجاد آگاهی در گردشگران کوهستان و کوهنوردان می‌باشد که از دید پاسخگویان با توجه به نتیجه آماری بدست آمده بسیار تاثیر گذار است آموزش چه به صورت رسمی و از طریق دوره‌های آموزشی فدراسیون کوهنوردی چه به صورت غیر رسمی و از طریق انتقال تجربیات گردشگران در تعامل با یکدیگر و با جوامع محلی، ایجاد می‌شود که با توجه به نتایج آماری بدست آمد از دید پاسخگویان آموزش غیر رسمی تاثیر آن بیشتر است. با توجه به اثر گذاری نقش آموزش در تقویت اکوتوریسم کوهستان و همچنین مصاحبه‌های انجام شده با کوهنوردان پیشکسوت و صاحب‌نظران و همچنین تجربیات پژوهشگر توصیه می‌گردد که مسئولین این امر خصوصا سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و همچنین فدراسیون کوهنوردی با برنامه ریزی دقیق و بلند مدت در این زمینه و سازماندهی کارگروه‌های کوهستان و آموزش آنها و دسته بندی و اولویت بندی موضوعات مورد پژوهش از

تجربیات کوهنوردان و جوامع محلی به عنوان راهنمایان کوهستان استفاده نموده و در صدد جمع آوری اطلاعاتی گردشگری کوه دماوند دز زمینه‌های مختلف از جمله پوشش گیاهی، حیات جانوری، و... راهکارهای تجربی جوامع محلی در راستای حفاظت از طبیعت، آداب و رسوم و غذاهای محلی منطقه و... بپردازد همزمان با در اختیار قرار دادن این اطلاعات به جوامع علمی و دانشگاهی و با استفاده از مبانی نظری و علم روز و تجربیات کشورهای موفق دنیا به ساماندهی و استفاده بهینه از این اطلاعات بپردازد از طرفی این تعامل ایجاد شده بین گردشگران کوهستان و جوامع محلی سبب ایجاد تبادل اطلاعات و آموزش و یادگیری بین خود این گروه‌ها شده و علاوه بر رشد علمی و تجربی این دو گروه به صورت مستقیم در جریان مشکلات و مسائل همدیگر نیز قرار گرفته و این خود همدلی و رضایت بیشتر بین هر دو گروه به عنوان جامعه میزبان و میهمان ایجاد می‌کند و از جنبه دیگر این دانش و آگاهی و آموزش سبب تغییر نگرش هر دو جامعه و تغییر نگرش سبب تغییر رفتار می‌شود چرا که آگاهی و آموزش عامل اصلی رفتار مسؤولانه در طبیعت گردی است. بحث آموزش محیط زیستی، باید از سطح مدارس و دوران کودکی آغاز شود و به صورت عملی از آن دوران اجرا شود.

کوه دماوند نه تنها هیچ متولی مشخصی وجود ندارد بلکه قاعده و ضابطه مشخصی هم در آنجا در زمینه گردشگری کوهستان اجرا نمی‌شود. این در حالی است که با بررسی‌های به عمل آمده کوه دماوند قابلیت این را دارد که به عنوان قطب اکوتوریسم کوهستان در منطقه خاورمیانه باشد و سبب منافع اقتصادی فراوان برای ایران و منطقه دماوند باشد چرا که در حال حاضر اکوتوریسم کوهستان جایگاه خاصی در اقتصاد کشورها پیدا کرده و نقش فعال و موثری در ارتقاء ساختار اقتصادی کشورهای کوهستانی و رو به توسعه ایفا می‌کند تقویت اکوتوریسم کوهستان دماوند سبب ایجاد فرصت‌های شغلی و درآمد زایی خصوصا برای جوامع محلی، توسعه صنایع سود آور محلی، ارتقای سطح زندگی مردم، بهبود زیرساختها و امکانات موجود، و تنوع فعالیت‌های اقتصادی، افزایش امکانات بهداشتی، بهبود کیفیت جاده‌های ارتباطی می‌شود اکوتوریسم کوهستان سبب جذب ارز خارجی می‌شود به این طریق نیز به اقتصاد محلی و منطقه‌ای و ملی کمک می‌کند.

منابع و مأخذ

- احمدی، مرتضی (۱۳۸۲) «آموزش به عنوان یکی از عناصر اصلی مدیریت منابع انسانی در صنعت جهانگردی» مجموعه مقالات سمینار بررسی توسعه جهانگردی درج. ا.ا، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ابراهیم زاده، عیسی، آقاسی زاده، عبدالله، (۱۳۸۸) تحلیل عوامل موثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار، مجله مطالعات و پژوهشهای شهری و منطقه ای، سال اول، شماره اول، صص ۱۲۸ - ۱۰۷
- افراخته، حسن، (۱۳۸۲)، جغرافیای روستایی ایران (پژوهشی پیرامون مدرنیزاسیون و چشم انداز زراعی ایران، انتشارات ادها
- امیری، شهرام، راست قلم، مهدی، مولایی، احمدرضا، خلیل مقدم، بیژن، (۱۳۹۲)، سنجش اندازه گیری تحقق پذیری مشارکت در مدیریت بوم اقامتگاههای بیابانی با استفاده از روش smart مطالعه موردی: بوم اقامتگاه بیابانی متین آباد) فصلنامه علمی و پژوهشی نگرشهای نو در جغرافیای انسانی، سال پنجم، شماره سوم
- تقوی، مهدی، پورسلیمانی، علی، (۱۳۸۸)، عوامل موثر بر رشد صنعت گردشگری ایران، پژوهشنامه اقتصادی، سال ۹، شماره ۳، صص ۱۷۲-۱۵۷
- حسینی، میرزا حسن، سازور، اعظم، (۱۳۹۰) بهبود کیفیت خدمات گردشگری شهر یزد از دیدگاه گردشگران خارجی، فصلنامه علمی- گردشگری مطالعات جهانگردی، سال هفتم، شماره ۱۶ صص ۱۴۱-۱۱۷
- درنینگ، آلن تینگ، مترجم وهابزاده، عبدالحسین «چقدر کفایت» چاپ دوم سال، ۱۳۷۶،
- رمضانزاده لسبویی، مهدی، جوکار، ایوب، اکوتوریسم کوهستانی: دیدگاه جهانی در مورد فرصتها و چالشهای فراروی آن
- رنجبر محسن ۱۳۸۸، مقدمهای بر برنامه ریزی و مدیریت اکوتوریسم، انتشارات آبیژ
- صالحی عمران، ابراهیم، آقا محمدی، علی، بررسی دانش، نگرش و مهارتهای زیست محیطی آموزش دوره ابتدایی استان مازندران، فصلنامه تعلیم و تربیت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پرتال جامع علوم انسانی.
- گی (۱۳۸۲) جهانگردی در چشم انداز جامع، ترجمه اعرابی، سید محمد و پارساییان، علی، تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی
- نصیری پور ماسوله، مهین، (1391)، پایان نامه ی تاثیر عوامل ادراکی رعایت مرز و قلمرو در رفتارهای گردشگران نواحی گردشگری ناحیه تاریخی ماسوله، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، گرایش جغرافیا و برنامه ریزی روستایی
- Sherman , Arthur&Bohlander&Snell, Scott (1996)Managing Human Resources , South – Western college Publishing , Ed 10
- Jerris , Linda A (1999) Human Resource Management for hospitality , United States of America: prentice Hall , inc
- McDonald , Michlle. L&Hopkin , Royston.O (2005) “ The future of Hospitality education in Grenada “ InternationalJournal of contemporary hospitality management. No 15 ,vol 3 , pp 156 ۱۶۰ –
- Dale , crispin&Robinson , Neil (2001) “ TheTheming of tourism education: a Three – domain approach “InternationalJournal of contemporary hospitality managemen , No 13 , vol 1 , pp 30-34
- Amoah, Vanessa. A&Baum , Tom (1997) “ Tourismeducation: Policy versus Practice “International Journal ofcontemporary hospitality managemen , No 9 , vol 1 , pp 5-12